

AURELIUSZ AUGUSTYN (354 - 430)

Urodził się 13 listopada 354 roku w mieście Tagasta, obecnie Algier, w prowincji rzymskiej Numidii w Afryce Północnej. Jego ojciec Patrycjusz był urzędnikiem rzymskim i dopiero na łożu śmierci przyjął chrzest. Natomiast matka, Monika była chrześcijanką. Augustyn był bardzo zdolny, nauka przychodziła mu łatwo, jednak pierwsze lata nauki wspomina niezbyt mile, gdyż nauczyciel za najmniejsze przewinienia bił swoich uczniów. Augustyn nie lubił matematyki i greki. Jego ulubionym przedmiotem była literatura łacińska, szczególnie podobała mu się poezja Wergiliusza. Początkowo studiował w Tagaście i w Madurze. Jednak, by kontynuować studia, w roku 370 wyjechał do Kartaginy, która była wówczas metropolią Afryki Północnej i przeżywała złoty okres rozwoju. Augustyn wstąpił do sekty manichejskiej. Został nauczycielem retoryki i gramatyki. W latach następnych otworzył własne szkoły kolejno: w Tagaście, Kartaginie, w Rzymie oraz w Mediolanie – ówczesnej stolicy cesarstwa zachodniorzymskiego. Tu zetknął się ze św. Ambrożym¹ i z jego rąk w roku 387 przyjął chrzest. Św. Ambroży zaimponował mu treścią swoich kazań oraz nieugiętą postawą wobec cesarza Walentyniana I². Aureliusz Augustyn powrócił do Tagasty. W roku 395 został biskupem Hippony. Zmarł 28 sierpnia 430 roku.

Życie
i dzieło

W swoich pismach św. Augustyn bronił nauki Kościoła. Był zwolennikiem jedności w Kościele i zdecydowanie przeciwstawiał się wszelkim formom herezji. Jego najważniejsze prace to *Wyznania*, *O państwie bożym* – dzieło, w którym zawarte są poglądy historiozoficzne, *O Trójcy* – to wykład poglądów teologicznych oraz *Traktaty o łasce. Łaska, wiara, przeznaczenie*.

Jakie były poglądy Aureliusza Augustyna? Odrzucił filozofię jako samodzielną dyscyplinę wiedzy. Filozofia ma wartość tylko wtedy, gdy jest powiązana z wiarą. Duży wpływ na takie, a nie inne podejście do filozofii, miał głęboko zakorzeniony w świadomości Augustyna, lęk przed herezją.

Jak przystało na Ojca Kościoła, św. Augustyn rezygnuje z prawdy obiektywnej na rzecz prawd subiektywnych. Człowiek nie potrzebuje szukać wiedzy w świecie zewnętrznym.

Teoria
poznania

Najważniejsze jest poznanie Boga i własnej duszy. *Pragnę znać Boga i duszę. Nic więcej? Nic więcej.* Był przekonany, że prawdy powinniśmy szukać we wnętrzu samego siebie, ponieważ duszę znamy lepiej niż ciało i wiedza o duszy jest pewna. *Wejdz w samego siebie, we wnętrzu człowieka mieszka prawda* – ta zasada stanowiła zupełne odwrócenie poglądu na poznanie. Oznaczała ona zerwanie z obiektywizmem myślicieli starożytności. Poznanie musi być połączone z wiarą: *Uwierz, abys zrozumiał.* Św. Augustyn twierdził, że własna myśl jest faktem ze wszystkich najpewniejszym.

Dusza powinna skupić się na zawartych w sobie ideach i odwrócić się od zmysłów. Dzięki samokontemplacji odnajdzie prawdę, która się w niej odbija. Augustyn tę metodę uważa za jedynie pewną, gdyż jeżeli wykluczmy możliwość wątpienia o własnym istnieniu, to osiągniemy pewność istnienia bytu myślącego – *jeśli wątpię, to jestem.*

Teoria iluminizmu

Umysł, zdaniem Augustyna, poza własnymi przeżyciami najlepiej poznaje prawdy wieczne. Uświadamia sobie przede wszystkim prawdy ogólne i niezmiennie. Umysł może przyjmować wiedzę wprost, bez pośrednictwa ciała i zmysłów. Prawdy wieczne, które są zawarte w myśli, to odbicie prawd wiecznych istniejących obiektywnie. Jego zdaniem, świat idealny był złączony z Bogiem. Dusza poznaje prawdę tylko dlatego, że istnieje Bóg i jej udziela swych idei. Wieczne istnienie jest właściwe Bogu, więc prawdy wieczne są ideami Bożymi. Bóg udziela duszy idei w sposób bezpośredni, drogą oświecenia – *illuminatio*. W czasach późniejszych teoria ta została nazwana iluminizmem. Zgodnie z nią, umysł bezpośrednio widzi prawdę. Poznanie umysłowe ma charakter intuicyjny, gdyż umysł dochodzi do prawdy bez rozumowania.

We wnętrzu człowieka mieszka prawda

Człowiek niczego nie uczy się od świata obiektywnego, gdyż ten świat daje nie wiedzę, lecz tylko podmiotowe mniemanie. Człowiek nie uczy się też niczego od innych ludzi, gdyż prawda, którą zdobywa, zawarta jest w nim samym: *Nie wychodź na świat, wróć do siebie samego: we wnętrzu człowieka mieszka prawda.* Człowiek nie tworzy żadnej prawdy sam, ponieważ faktem jest, że prawdy dotyczące na przykład liczb, które odkrywa w swoim umyśle Jan, są identyczne z prawdami o liczbach, które ma Szymon, Krzysztof czy Jakub. Prawdy te nie są indywidualnym wytworem jednostki, lecz są wszystkim jednostkom wspólne i jednakowe, i istnieją zupełnie niezależnie od poznających je podmiotów. Istnie-

ją w Bogu, którego człowiek jest odbiciem i jako odbicie tym samym posiada je w sobie. Człowiek jest zdolny do osiągnięcia jakichś poszczególnych prawd dlatego, że istnieje prawda identyczna z Bogiem, w której poszczególne prawdy ludzkie jakoś partycypują i są one prawdami tylko dzięki uczestnictwu w owej prawdzie nieziennej. Dlatego żadnego człowieka, nawet najbardziej wykształconego, nie powinno się nazywać nauczycielem, gdyż istnieje tylko jeden prawdziwy nauczyciel – Chrystus. Wszyscy ludzie mają jednego nauczyciela w niebie. Wszystkie prawdy rozumowe, które są udziałem człowieka, pochodzą od owej wewnętrznej prawdy, od owego nauczyciela niebieskiego, który poucza duszę od wewnątrz: *gdy sami rozumiemy lub gdy szukamy odpowiedzi na czyjeś zapytanie z dziedziny jakiejś sztuki wyzwołonej, to znajdujemy ją nie gdzie indziej, ale w samej duszy*. W duszy znajdujemy pojęcia liczb i prawa dotyczące ich działania, pojęcia takie jak: dobro, sprawiedliwość, miłość, męstwo, pojęcie figur geometrycznych, prawa dialektyki, podstawowe normy postępowania moralnego, reguły estetyczne. Wszystkie te pojęcia nie pochodzą z doświadczenia, gdyż pojęcia liczb nie dlatego istnieją, że istnieją rzeczy widzialne dające się liczyć, lecz zupełnie niezależnie od tych rzeczy, i istniałyby nawet wtedy, gdyby żadnych rzeczy nie było. Podobnie jest ze sprawiedliwością: nie dlatego mamy pojęcie sprawiedliwości, że istnieją sprawiedliwi ludzie, lecz dlatego istnieją ludzie sprawiedliwi, że istnieje idea sprawiedliwości, którą mamy w sobie, a która pochodzi od owego wewnętrznego nauczyciela. *Wszystko więc, co myśl wie, wie z siebie*. Zdaniem Augustyna, owa *niezmienna prawda* jest pojmowana przez duszę tylko dlatego, że Bóg duszę i umysł wewnątrznie oświeca. Tylko dzięki światłu wewnętrznemu dusza jest zdolna pojmować wszystkie prawdy umysłowe. Jedynie to światło jest godne nazwy oświecenia, a wszystko inne jest oświeceniem tylko w przenośni. Światło boże jest czymś niematerialnym, oświeca ludzką duszę w sposób doskonały. Bóg jest *Ojcem światła umysłowego i Ojcem naszego oświecenia*.

Oświecenie przez Boga nie polega jednak na ukazywaniu się samego Boga w duszy człowieka. Bóg po prostu wyciska odbitki tych prawd, które stanowią wiedzę ludzką, odbitki swoich idei, według których wszystko stworzył i według których wszystkim rządzi. Teoria iluminacji jest centralnym

punktem augustyńskiej teorii poznania i właściwie jego całej filozofii. Podmiot poznający jest tu elementem biernym i zarazem zostaje pozbawiony możliwości obiektywnego tworzenia wiedzy i nauki. W ten sposób Augustyn pozbawia umysł ludzki wszelkiej samodzielności poznania, w konsekwencji – działania. Świat obiektywny przestaje być przedmiotem dociekań intelektualnych, a celem *wiedzy* staje się, co najwyżej, umiejętność zajmowania życiowej postawy zgodnej z objawieniem bożym.

Postawa upatrująca w sobie samym jeden z głównych przedmiotów poznania jest charakterystyczna dla całej filozofii chrześcijańskiej. Według św. Augustyna, zadaniem filozofii nie jest ułatwienie człowiekowi życia na ziemi. Zakres dociekań człowieka zawężony zostaje do poznania Boga i duszy, którego celem jest osiągnięcie zbawienia wiecznego, gwarantującego człowiekowi szczęśliwość. Przedmiotem ludzkiego zainteresowania nie mogło być nic prócz Boga.

Prawdziwym filozofem jest tylko miłośnik Boga. Augustyn rozróżnia: mądrość i naukę. Mądrość to znajomość spraw bożych i rzeczy wiecznych, duchowych i niezmiennych, które osiąga się przez wgląd do własnej duszy. Natomiast nauka to rozumowe poznanie świata obiektywnego. Mądrość jest czymś doskonalszym od nauki.

Teocentryczna metafizyka

W centrum zainteresowania rozważań filozoficznych św. Augustyna jest Bóg – najwyższy byt, który istnieje z własnej natury i jest przyczyną wszelkiego bytu. Bóg nie tylko stworzył świat, ale jakby nieustannie tworzy go na nowo. Bóg jest najwyższym dobrem i przyczyną wszelkiego dobra, a w naturze człowieka leży dążenie do Boga.

Człowiek składa się z dwóch samoistnych substancji: duszy i ciała. Według Augustyna, podobnie jak u Platona³, dusza kieruje ciałem. Dusza jest substancją niematerialną, należy do świata idei, ale obecna jest w ciele. Dusza jest nieśmiertelna i posiada pamięć, wolę i rozum. Wola jest zasadniczą postacią życia duchowego. Natura człowieka przejawia się w tym, czego chce. Czynniki irracjonalne mają przewagę w dziedzinie samego poznania, a nie tylko w działaniu. Prawdę o Bogu może poznać wiara, która jest rzeczą woli, nie rozumu. *Nie pojmujesz patrząc, staraj się zrozumieć wierząc.* Augustyn twierdził, że rozum i wiara uzupełniają się nawzajem. *Zrozum, byś mógł wierzyć, wierz, byś mógł zrozumieć.* Koncepcja ta była dostosowana do chrześcijaństwa.

Bez Boga nie można ani działać, ani poznawać, ani istnieć. Aby poznać prawdę, potrzebne jest oświecenie, a łaska jest potrzebna, by czynić dobrze i być zbawionym.

Etyka

Świat jest dziełem Boga i dlatego jest dobry, lecz w porównaniu z Bogiem jest znikomy. Augustyn twierdził, że wszystko w świecie jest pełne cudu, ponieważ świat jest objawem istoty boskiej. Tego cudu my w świecie nie zauważamy, gdyż przyzwyczajenie stępiło w nas to poczucie. Lecz nie tylko w codziennych zjawiskach dokonuje się cud, również w przebiegu dziejów. Dla św. Augustyna cudem jest również to, że z ziarenka powstaje nowe życie. Świat musi być dobry, ponieważ jest dziełem i objawieniem Boga. Jednak w świecie istnieje zło i jego istnieniu nie można zaprzeczyć. *Bóg dobrą ustanowił przyrodę, lecz zatrula ją zła wola.* Nie ma absolutnego zła, nie ma również absolutnego dobra. Zło jest tylko wynikiem braku dobra. Zło jest dziełem wolnych stworzeń i nie należy do przyrody. Jeżeli istoty wolne odwracają się od dobra, nie czynią dobra, wtedy czynią źle. Złem jest także zwracanie się ku dobru niższemu, a nie ku wyższemu. Celem powinno być dążenie do celów wyższych, chociaż niższe cele nie są złe. Św. Augustyn był przekonany, że zło nie psuje harmonii świata, wręcz przeciwnie – jest do niej potrzebne. Istnienie zła w świecie jest konsekwentnym działaniem istoty boskiej, gdyż Bóg wolał stworzyć większe dobro ze złem niż mniejsze, bez zła.

Łaska

Zło pochodzi od człowieka, czyli jest rzeczą przyrody, natomiast dobro pochodzi jedynie od Boga. Dobro jest rzeczą łaski, która jest nam dana *za darmo*. Dobrzy są jedynie ci, którzy dostąpili łaski. Nie są oni jednak dobrzy sami z siebie. Dobroć jest im dana od Boga. Ludzie mogą być dobrzy jedynie dzięki łasce. Augustyn uważał, że nie ma godnych łaski, a ludzie dzielą się na tych, co dostąpili łaski i tych, którzy jej nie dostąpili. Lecz ani jedni, ani drudzy na nią nie zasłużyli. Łaska jest tym czynnikiem, który dzieli ludzi na zbawionych i potępionych. Z tym podziałem wiąże się kolejne rozróżnienie na: państwo boskie i państwo ziemskie. Pierwsze z nich tworzą ludzie, którzy posiadają łaskę i dzięki niej mogą być zbawieni. Inni, pozbawieni łaski, tworzą państwo ziemskie.

Historio-
zofia

Ludzkość składa się z dwóch przeciwstawnych sobie społeczności, które Augustyn nazywa *państwami*. Jedna obejmuje ludzi przynależnych do państwa ziemskiego (*civitas terrena*), druga do świata bożego (*civitas Dei*). Walka mię-

dzy tymi państwami stanowi podstawowy problem augustyńskiej koncepcji dziejów ludzkości. Zdaniem Augustyna, zmagania tych państw to dzieje świata, które podzielił na sześć okresów. Okres pierwszy zaczyna się od Adama i Ewy, i sięga czasów biblijnego potopu. Druga epoka trwa od Noego po czasy patriarchy Abrahama. W tym okresie szczególna rola w państwie bożym przypada wybranemu narodowi żydowskiemu. Czasy od Abrahama po panowanie króla żydowskiego Dawida Augustyn nazywa epoką trzecią, a czwarta trwa od króla Dawida aż do czasów niewoli babilońskiej. Następną epoką obejmuje czasy od przesiedlenia narodu żydowskiego aż do narodzin Chrystusa. Ostatni okres rozpoczął się wraz z przyjściem Chrystusa na świat i nieodwołalnie kończy dzieje ziemskie. Po tym jest już wieczność i ci, którzy należą do państwa bożego wejdą w wieczną szczęśliwość, inni są skazani na wieczne zatracenie. Za swą koncepcję dziejów św. Augustyn został nazwany pierwszym historiozofem.

Augustyn był przekonany, że człowiek jako taki niczego w historii nie przygotowuje ani nie tworzy, ale jedynie wykonuje odwieczne zarządzenia. Społeczeństwo, państwa również, opierają się wyłącznie na niskich instynktach ludzkich, na pożądaniu władzy i posiadania, i z tego powodu, nigdy nie mogą zapewnić prawdziwego powszechnego szczęścia. Dopiero z chwilą, gdy zostaną uwzględnione w prawach społeczeństwa prawa boże, wtedy w nich człowiek może odnaleźć sens swojego życia i nadzieję, że osiągnie prawdziwe szczęście. Z tych powodów cele ziemskie i zadania państwa ziemskiego powinny być podporządkowane celom i zadaniom państwa bożego. Wszelka władza pochodzi od Boga. Aureliusz Augustyn był przekonany, że uznanie tego autorytetu musi łagodzić wszelkie różnice: nie tylko społeczne, również polityczne. Pod zwierzchnością państwa bożego w każdym społeczeństwie i w każdym ustroju może panować zgoda i harmonia.

Cel życia człowieka Celem ludzkiego życia, celem ostatecznym jest cnota. Podstawową cnotą jest miłość Boga i do niej sprowadza Augustyn takie cnoty jak: mądrość, męstwo, sprawiedliwość i wstrzemięźliwość. Wszelki brak dobra lub jego wypaczenie jest złem. Winą jest wszelkie odwrócenie się od dobra i odsunięcie człowieka od Boga. Należy dbać o duszę, nie o ciało. Rozkosz zmysłowa jest godna potępienia, gdyż wzbudza

ona pragnienie dóbr cielesnych. A to może doprowadzić do wywyższenia dóbr cielesnych ponad dobra duchowe.

Poglądy św. Augustyna wywarły wielki wpływ na rozwój myśli europejskiej. Ten Ojciec i Doktor Kościoła, znany jako *doctor gratiae* (doktor łaski), autor koncepcji filozoficznej, którą najkrócej można scharakteryzować jako przystosowanie platonizmu do treści zawartych w chrześcijaństwie, był wybitnym teologiem, filozofem oraz organizatorem życia kościelnego. Jego koncepcja filozoficzna była przez ponad 700 lat oficjalnie obowiązującą doktryną w Kościele katolickim, a jego pisma miały duży wpływ na nauki Marcina Lutra⁴ czy Jana Kalwina⁵ i dlatego wielu protestantów uważa go za duchowego przodka protestantyzmu.

O AUGUSTYNIE...

HENRY CHADWICK

AUGUSTYN⁶

Augustyn wywierał ogromny wpływ za życia za pośrednictwem swych pism, które krążyły wszędzie tam, gdzie znano łacinę. Zwracali się doń nieznanymi ludźmi, prosząc o pomoc w rozwikłaniu różnych skomplikowanych problemów, a także w nadziei – zazwyczaj płonnej – że doceni ich wywody teologiczne. Nawet Hieronim w ostatnim roku swego życia wysłał do Augustyna z Betlejem niezwykle pochwalny list, twierdząc, że dzięki pismom Augustyna stał się w istocie „odnowicielem dawnej wiary”, zaś zaciekle ataki, podejmowane przeciw niemu przez heretyków, są wystarczającym świadectwem jego osiągnięć. Sam Augustyn był co najmniej zakłopotany tym, że traktuje się go jak „autorytet” – a zatem nie oczekuje się od niego, by przedstawił argumenty. Tylko Pismo Święte oraz powszechny konsensus – gdy nie wypowiadało się ono na dany temat lub czyniło to w sposób niejednoznaczny – stanowiły według niego taki autorytet dla wiernych. Poza tym, ideałem św. Augustyna było stałe korygowanie samego siebie i okazywana aż do śmierci troska, by jego poglądy coraz lepiej rozumiano. Ogólnie biorąc, nie był człowiekiem, który by bronił swego stanowiska tylko dlatego, że kiedyś je przyjął. Jego metoda prowadzenia polemiki polegała często na tym, że wskazywał na pewne niekonsekwencje w stanowisku przeciwników i dawał do zrozumienia, iż woli pozostać przy swoim. Jego twórczość zawsze świadczyła o niezależ-